

Porthan-Seura: osa Turun yliopiston varhaishistoriaa Seuran historiikki¹

Toivo Viljamaa

I. JOHDANTO

Turun yliopiston yhteyteen vuonna 1936 perustettu Porthan-Seura syntyi suomalaiskansallisessa hengessä. Seuran syntysanat lausuttiin Yrjö Koskisen muistotilaisuudessa. Seuran perustajissa oli samaa kansallista henkeä ja intoa, joka oli saattanut alkuun Turun Suomalaisen yliopiston, ja samoja tunteita, jotka olivat nousseet esiin jo yli puoli vuosisataa aiemmin, jolloin oli juhlittu Porthanin patsaan pystyttämistä Turussa. Hyvä esimerkki näistä tunteista on oululaisten sähke vuodelta: *”Eläköön Porthanin herättämä henki Suomalaisista Aurajoen rannoilta Pohjan pitkille perille”* (sanomalehti *Hämäläinen* 16.9.1864).

Porthanin osuus kansallistunteen herättäjänä näkyy selvästi sanoista, jotka Elias Lönnrot lausui patsaan paljastusjuhlassa: *”Vaikka hänen ansionsa jo hänenkin ajallansa tunnustettiin suuriksi, ovat ne kuitenkin vaikuttaneet enemmän tulevaisuuteen eikä niitä unhoteta niin kauan kuin Suomen kansa maailmassa mainitaan; sillä hän korotti suomalaisen sivistyksen siitä halveksitusta ja unhotetusta tilasta, jossa se ennen häntä oli ollut. Mitä olisimme me nyt ja mistä koko kansan kieli ja historia, jos Porthania ei olisi ollut?”* (sanomalehti *Sanomia Turusta* 16.9.1864). — Porthan on aina löydetty, kun tarvitaan Suomi-tietoisuutta ja suomalaisten itsetunnon herättämistä. Siksi oli luonnollista, että

---

¹ Kirjoitus perustuu Seuran 70-vuotisjuhlassa 14.11.2006 pidettyyn esitelmään.

Turun suomalaisen yliopiston puuhamiehet perustivat myös Porthan-Seuran.

Porthan-Seura on siis osa yliopistomme varhaishistoriaa. — Toki esimerkiksi Turun historiallinen yhdistys ja Suomen kielen seura ovat vanhempia, samoin Turun eläin- ja kasvitieteellinen seura; mutta ainakin aluksi Porthan-Seura pyrki olemaan kattavuudeltaan laajempi ja olikin Suomen ensimmäinen oppihistoriallinen seura. Perustajajäsenien ja ensimmäisten toimijoiden nimistä voinee päätellä, että seura liittyi kiinteästi yliopiston toimintaan. Seuran ensimmäiset jäsenet olivat humanistisen tiedekunnan professorit Uno Harva, Einar W. Juva, Emil Öhmann, Topi Kallio, Paavo Ravila, J. E. Salomaa ja V. A. Koskenniemi, sekä tri, myöh. prof. Kaarlo Jäntere. Ensimmäiset esimiehet olivat prof. Uno Harva 1936–1949, prof., akateemikko V. A. Koskenniemi 1950–1951 sekä prof. J. E. Salomaa 1952-1959; ensimmäiset sihteerit olivat prof. J. E. Salomaa 1936-1937, dos. Heikki Lehmusto 1938-1944 ja ylikirjastonhoitaja, prof. Eero K. Neuvonen 1945-1952.

Seuran esimiehet		Seuran sihteerit	
Prof. Uno Harva	1936-1949	Prof. J. E. Salomaa	1936-1937
Prof. V. A. Koskenniemi	1950-1951	Dos. Heikki Lehmusto	1938-1944
Prof. J. E. Salomaa	1952-1959	Ylikirj.h. Eero K. Neuvonen	1945-1952
Ylikirj.h. Eero K. Neuvonen	1959-1966	Prof. Osmo Ikola	1953-1955
Prof. Sven Krohn	1967-1971	Prof. Vilho Niitemaa	1956-1957
Prof. Osmo Ikola	1972-1990	Prof. Paavo Siro	1958-1963
Prof. Pentti Virrankoski	1991-1998	Dos. Eero Matinolli	1964-1978
Prof. Aimo Hakanen	1999-2003	Ylikirj.h. Heikki Eskelinen	1979-2005
Prof. Toivo Viljamaa	2004-	Dosentti Jari Niemelä	2006 -

V. A. Koskenniemi ja Einar W. Juva olivat yliopiston rehtoreita ja Kaarlo Jäntere yliopiston sihteeri. Useat perustajajäsenistä ja seuran toimijoista olivat olleet hyvin aktiivisesti mukana Turun yliopiston lahjoitusvarojen keräystoiminnassa, mm. Kaarlo Jäntere yliopisto-seuran ja keräysorganisaation sihteerinä, J. E. Salomaa yliasiamiehenä

ja Heikki Lehmusto hyvin aktiivisena kerääjänä ja suomalaisuuden puolestapuhujana; ja tietysti Uno Harva, Porthan-Seuran toiminnan sielu, oli kulkenut eri puolilla Suomea puhumassa suomalaisen yliopiston puolesta.

*”Muistakaamme: tällä hetkellä katsovat meihin kaikki suomalaisuuden suuret esitaistelijat! Emmekö siis tahtoisi osoittaa heille, että me olemme heidän arvoisiaan jälkeläisiä,
– osoittaa sen heille ja koko maailmalle–
laskemalla perustuksen laitokselle, jonka tehtävänä on toteuttaa kansamme kauneimmat unelmat,
– laitokselle, jonka tehtävänä on jalostaa ja kirkastaa halveksittu kansallisuutemme siihen arvoon ja valtaan, joka sillä tulee olla isiemme maassa;
– laitokselle, jonka tehtävänä on kohottaa kielemme siihen kunnia-asemaan, mikä sillä on vasta silloin, kun sitä käytetään tulkitsemaan ihmisneron kauneimpia ja ylhäisimpiä saavutuksia;
– laitokselle, jossa yleismaailmallinen sivistys sulatetaan kansamme omaksi ja jossa Suomen kansan henkiset rikkauudet saatetaan hyödyttämään ihmiskuntaa”*

[Uno Holmberg (Harva) Turun yliopistoa kannattavassa puheessaan Kuopiossa vuonna 1919. Lähde: Timo Tarmio, *Päin nousevan Suomen rantaa*, s. 77.]

Epäilemättä Uno Harva tarkoitti suomalaisuuden esitaistelijoilla myös Henrik Gabriel Porthania!

Seuran ensimmäinen vuosikokous oli marraskuun 7 p:nä 1936, lähellä Porthanin syntymäpäivää:

Läsnä prof. Harva, Juva, Kallio, Ravila, Salomaa ja tri Jäntere; pj. Harva, siht. Salomaa; prof. Harva piti esitelmän ”Antero Vipusesta”; seuran säännöt lähetettiin jälleen vähäisten korjausten jälkeen Oikeusministeriöön rekisteröitäviksi; aikakauslehden nimeksi hyväksyttiin ”Länsi”; keskusteltiin alustavasti Porthanin ”Opera Omnian” julkaisemisesta.

Säännöissä sanotaan, että seuran tarkoituksena on edistää humanistisia tieteitä ja että seura pyrkii toteuttamaan tätä tarkoitusta järjestämällä esitelmätilaisuuksia, toimittamalla aikakauskirjoja ja julkaisemalla tutkimuksia. Tärkeimmät toimintamuodot ovat esitelmätilaisuudet, aikakauslehti "Länsi" ja Porthanin koottujen teosten *Opera omnia* julkaiseminen.

Mitä suurempi vastuu

on miehellä työssään ja toimeensa, sitä tärkeämpi tehtävä on apulaisen valitseminen.

Suuri on niitten tupakoitsijain luku, jotka ovat ottaneet työssä "apulaiskseen" Klubi 7:n. Ja he sanovat valmiensa viisaasti, että Klubi 7:n arinomaisesti sauhut pitävät ajattelun selvinä ja vaikuttavat niin innoittavan virkistävästi. Tämän vuoksi Klubi 7:stä onkin tullut hintaluokkansa poltetuin savuke.

25 kpl 4:—
20 kpl 3:25

P. C. RETTIG ja Kump.

Klubi 7 piristää!

Vuoden 1937 tulo- ja menoarviosta käy ilmi, että jäsenhankintaa kannustettiin prosenttipalkkiolla; tulot tulivat vuosijäsenmaksuista ja sponso-reilta.

Sponsorin mainos "Länsi"-lehden takakannessa.

Tässä kohtaa on otettava esille tunnettu Turun yliopiston kehittämistä koskeva tapahtumasarja, joka kertoo, mitä "suomalaisuus" ja "suomenmielisyys" tarkoittivat Turussa ja

maakunnissa 1920-luvulla ja miten tuleva Porthan-Seura ja seuran alkuunpanija ja ensimmäinen puheenjohtaja Uno Harva liittyivät kiinteästi Turun Suomalaisen yliopiston varhaishistoriaan.² Tupakatehtailija Rettig oli tehnyt merkittävän lahjoituksen Åbo Akademille teologisen tiedekunnan perustamiseen. Kun Rettig ei ollut antanut vastaavaa lahjaa suomalaiselle yliopistolle, aitosuomalaisten tunteet kävivät niin kuumina, että he ryhtyivät boikotoimaan Rettigin savukkeita. Boikotin takia tai siitä huolimatta Rettig ilmoittikin tekevänsä lahjoituksen Turun Suomalaiselle yliopistolle suomalaiseen kulttuuritarkoitukseen. Lahjoituksen avulla päätettiin perustaa *Suomen historiallisen ajan arkeologian ja sivistyshistorian professorin virka*.

² Lähteet: Tauno Perälä, *Turun Yliopisto 1920–1939*, s. 37–50 ja Timo Tarmio, *Päin nousevan Suomen rantaa*, s. 75–94.

Virkaan aiotun "suomenmielisyydestä" syntyi kuitenkin epäilyksiä ja suuri kiista. Viran hakijan suomenmielisyyttä ja suomenkielisyyttä arvosteli mm. Heikki Lehmusto – tuleva Porthan-Seuran sihteeri – sanoen mm. näin "Ellei Turun yliopisto ole mahdollisimman suomalainen, elleivät suomalaiskansalliset virtaukset saa sieltä käsin kannatusta ja tukea, niin koko laitoksen merkitys supistuu pieneksi, sillä ei ole silloin mitään erikoistehtävää ja yksinkertaisesti – sitä ei tarvita" (*Aitosuomalainen* 4/1925). – Kiivas väittely yliopiston ja virkaan aiotun suomalaisuudesta aiheutti sen, että kansleri viivytti professorin nimitystä ja lopulta ei suorittanut sitä. Neuvottelujen jälkeen lahjoittaja Rettig suostui siihen, että lahjoitus voidaan käyttää vaihtuva-alaisen professorinviran perustamiseen; viran alaksi päätettiin *sosiologia*. Tehtävään löydettiin myös sopiva ja ansioitunut tiedemies *Uno Holmberg* (sitemmin *Harva*).

– Ilman tupakkaa ja Rettigiä ei siis olisi Porthan-Seuraakaan, ja seuran äänenkannattajan "Länsi" -lehden mainoksista voi taas päätellä, että sopu "ruotsinkielisten" tehtailijoiden kanssa oli saavutettu.

Uno Harvan valintaa Turun yliopiston professoriksi perusteltiin kansallisten tieteiden ohella myös sillä, että hän varmasti kykenee tekemään toiminnallaan ja tutkimuksellaan suomalaista kulttuuria ja tutkimusta ja Turun Suomalaista yliopistoa kansainvälisesti tunnetuksi. Samaan tavoitteeseen Porthan-Seuran perustajatkin pyrkivät. Porthanin ottaminen Seuran nimeen oli luonnollista siksi, että hän oli tunnettu suomalaisten varhishistorian tutkija kuten Uno Harvakin: Porthan on Suomen historiantutkimuksen isä, Harva taas perusti suomalais-kansallisen uskontotieteen. Molemmille oli yhteistä toiminnan perustaminen kansallisen menneisyyden ja kansanperinteen tutkimiseen, Suomi-tietouden lisääminen ja suomalaisen tieteen tekeminen kansainväliseksi.

Porthan-Seuran jäsenen dosentti Allan Tiitan sanat Porthanista, sopisivat kuvaamaan yhtä hyvin Uno Harvaa:

”Porthanin mukaan yhteiskunnallisen uudistustyön edellytys on oman tuntemus. Siinä on edelleen ajateltavaa kansainvälistyville suomalaisillekin. Porthan on myös hyvä esimerkki siitä, että kansallinen ja kansainvälinen toiminta eivät ole ristiriidassa keskenään. Hän oli yhdessä persoonassa käytännöllinen viitasaarelainen, suuri suomalainen, uskollinen ruotsalainen ja vakaumuksellinen eurooppalainen. On hyvä muistaa, ettei minkään muun maan tutkijoilla ole yhtä hyviä mahdollisuudet tutkia Suomea ja suomalaisia kuin suomalaisilla itsellään. Suomalaiset tutkijat voivat osallistua maailman yhteisen tietopankin kartuttamiseen myös keskittymällä oman maan tutkimiseen ja välittämällä tutkimustyönsä tulokset kansainvälisen tutkijayhteisön tietoisuuteen” [Allan Tiitta, Porthan-Seuran kokous 18.11.2004].

Kokoavasti voimme sanoa, että kansallinen tutkimus, kansainvälisyys ja yhteiskunnallinen vaikuttaminen olivat ne kolme seikkaa, jotka yhdistivät Porthan-Seuran perustajaa Uno Harvaa ja suomalaisuuden esikuvaksi otettua Henrik Gabriel Porthania.

Tämä tarkoittaa myös, että

Porthan-Seuran ideologiassa

”suomalaisuus” ei ole toisten, ruotsalaisten

ja heidän kielensä, vastustamista vaan oman menneisyyden ja kulttuurin tutkimista ja Suomi-tietoisuuden ylläpitoa niin kansallisesti kuin kansainvälisestikin.

II. SEURAN YLEISSIVISTÄVÄ TEHTÄVÄ: AIKAKAUSLEHTI JA YLEISÖLUENNOT

Seura ryhtyi heti ihailtavalla aktiivisuudella julkaisemaan yleissivistyksellistä aikakauslehteä ”Länsi”. Lehti ilmestyi vuosina 1936–1941 kaikkiaan 13 numerona. Ilmestyminen lakkasi sota-ajan vaikeuk-

sien takia. Myös rahoittajat kaikkosivat ja lehdelle oli vaikeuksia saada tilaajia.³ Seuraavassa muutamia artikkelien nimiä, jotka osoittavat, että aiheiden kirjo oli laaja – tosin kansanperinne, koulutus ja Turkua ympäröivä luonto sekä luonnon hyödyntäminen olivat keskeisiä aiheita:

"Missä mielessä maailmanhistoria on mahdollinen?" (K. Jäntere)

"Oppikoulut ja Suomen historia", "Lasten kielen kehityksestä" (P. Ravila)

"Itämeri ja Suomi" (Einar W. Juva)

"Turun yliopisto ja Varsinais-Suomi" (Uno Harva)

"Pohjanmaan suuri herätysaarnaaja" (Erkki Kaila)

"Kalevalan historiallinen pohja" (Reino Lento)

"Suomen metsätalouden merkityksestä" (T. I. Lehtikunnas)

"Teuraskarja maanviljelijän tulolähteenä" (Arvi Kontu)

"Loishyönteiset ihmiskunnan hyöäntekijöinä" (W. A. Linnaniemi)

"Puutarhakukat ja kulttuuritutkimus" (Uno Harva)

Ainakin kolme viimeksi mainittua ovat mainioita esimerkkejä siitä, miten humanistinen tutkimus voidaan liittää varsinaissuomalaisten jokapäiväiseen elämään.

1940-luvun alussa keskusteltiin paljon kulttuurivuorovaikutuksesta tiedemiesten ja liikemiesten välillä. Aloitteen teki vaatetusliikkeen johtaja Hugo Helander.

Ote kertomuksesta vuodelta 1943:

Lahjoittaja (H. Helander) perusteli kantaansa mm. seuraavasti:

"Porthan-Seuralle olisi suureksi kunniaksi, jos se voisi omalta kohdaltaan todistaa mahdollisimman laajoille piireille, miten tiede ja siihen pohjautuva kulttuuri kuuluvat myös suurelle yleisölle, esim. liikemiespiireille.

---

³ Lehteä avustivat mm. johtaja Hugo Helander, kauppaneuvos K. Toivonen ja johtaja Uuno Miettinen; lehdessä mainostivat Makeis-, keksi- ja leipätehdas IPNOS, Keskinäinen vakuutusyhtiö SUOMI sekä P.C. RETTIG ja Kump. (Klubi 7).

Seuran tulisi selittää ja kirkastaa kulttuurin merkitystä myös käytännölliselle elämälle. Ilman syvempää kulttuuritietoutta käytännöllinen elämä jää tarkoituksettomaksi, hedelmättömäksi, kuolettavaksi. Tiede ja taide olisi saatava kaikkien kansalaisten yhteiseksi omaisuudeksi.

Siksipä esimerkiksi talouselämän edustajien pitäisi saada tuntea sivistyksen korkeimmatkin ahjot henkiseksi kodikseen. Olisi saatava aikaan entistä vilkkaampi vuorovaikutus tiedemiesten ja käytännön ihmisten välille; niinpä Porthan-Seura olisi saatava koko Turun henkiseksi omaisuudeksi ja vanhan Turun koko elinvoima Porthan-Seuran voimanlähteeksi.”

Päätettiin järjestää yleisöluentoja Turun yliopistossa ja myöhemmin Raumalla Helanderin lahjoituksen loppusummalla. Luentopalkkio à 1000 mk luennolta.

Luentosarja pidettiinkin 27.11. – 2.12.1944.

Dos. Lehmusto kertoo vuosikertomuksessa seuraavaa:

”Prof. Harva piti kaksoisluennon aiheesta ‘Yleinen mielipide, sen synty ja merkitys’, prof. J. E. Salomaa piti kaksoisluennon ‘Snellmanin historianfilosofiasta’, prof. Paavo Ravila luennoi ‘Neuvostoliiton kansoista’, prof. Kaarlo Jäntere luennoi ‘Taloudellisesta historian käsityksestä’ ja dosentti Heikki Lehmusto aiheesta ‘Snellmanin käsitys perheestä ja perhe-elämän merkityksestä’. Tällä Seuran ensimmäisellä luentoviikolla pidettiin kaikkiaan 10 luentoa. Yleisö ei ollut varsin runsaslukuinen (n. 35-60 henkeä), mutta se tuntui olevan kiitollinen kuulemastaan. Sanomalehdistö, erikoisesti Turun Sanomat ja Sosialisti selostivat luentoja laajasti ja sangen ylistelevässä hengessä. Kirjoittipa Turun Sanomat oikein johtavan kirjoituksenkin luentoviikon johdosta – tosin sotkien Porthan-Seuran Agricola-Seuraan – ja kehoitti vastuksista ja kylmyydestä huolimatta vast’edeskin järjestämään tällaisia luentoja.”

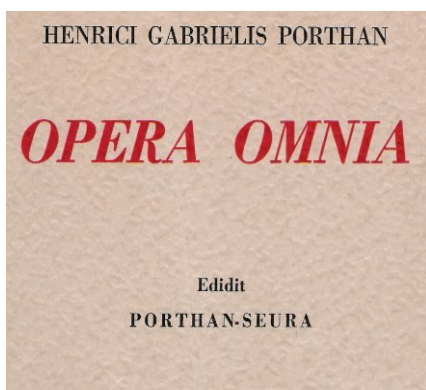
Luento- ja esitelmätilaisuuksia on järjestetty tämänkin jälkeen, useimmiten joko Porthanin tai seuran vuosijuhlissa. Säännölliseksi seuran toiminnaksi ovat vakiintuneet keväiset ja syksyiset kokoukset ja niiden yhteydessä pidetyt esitelmät. 70 vuoden aikana seuran

kokouksissa on siis esitetty puolen toistasataa esitelmää, Porthanin hengen mukaisesti hyvin monilta eri aloilta: suomalaisesta kansanperinnöstä ja suomen kielestä, Suomen historiasta, aatehistoriasta, filosofiasta, Turkuun ja sen ympäristöön liittyvistä aiheista, arkkitehtuurista, maantieteestä, luonnonilmiöistä, lääketieteestä jne.⁴

– Seura on muuttunut humanistisesta oppihistorialliseksi ja monitieteiseksi yhdistykseksi.

III. JULKAISUTOIMINTA: *HENRICI GABRIELIS PORTHAN OPERA OMNIA*

Seuran tärkeimmäksi tehtäväksi muodostui aivan alusta alkaen Porthanin koottujen teosten (*Opera omnia*) toimittaminen ja julkaiseminen. Tehtävä on leimannut seuran toimintaa niin suuresti, että seura mielletäänkin enemmän Porthanin perintöä vaalivaksi yhdistykseksi kuin – kuten alkuperäinen tarkoitus oli – Porthanin esimerkkiä seuraavaksi monitieteelliseksi yhdistykseksi.

Julkaisutyö ei ole ollut helppoa. Vaikka Porthanin tuotanto onkin hyvin runsas, tuntuu kuitenkin 70 vuotta jatkunut yhden teossarjan toimittaminen pitkältä ajalta – joskus se tuntunut jopa taakalta –.

Koottujen teosten julkaisemisesta on syystä kutsuttu "ikuisuusprojektiksi".

– Vuonna 2004 Seura päättikin panna

---

⁴ 23.11.1996 pidetyn seminaaritulaisuuden "Henrik Gabriel Porthanin asema ja merkitys tiedemiehenä ja yliopistonopettajana" esitelmät on julkaistu teoksessa Manninen Juha (toim.), *Porthanin monet kasvot. Kirjoituksia humanistisen tieteen monitaiturista*. Hist.Ark. 114. Helsinki, SKS 2000.

pisteen tälle nimittelylle ja laati suunnitelman, jonka mukaisesti *Opera omnia* -projekti saadaan päätökseen vuoden 2007 loppuun mennessä.

Ensimmäinen osahan tuli kiireesti julki jo vuonna 1939 Porthanin syntymän 200-vuotisjuhlaan. Osa sisältää Porthanin filosofiset väitöskirjat ja valikoiman muita hänen johdollaan julkaistuja väitöskirjoja. Julkaisu ei saanut kovinkaan hyvää vastaanottoa: julkaistu aineisto ei ole mielenkiintoista tai tieteellisesti merkittävää ja sitä voi ymmärtää vain muutama harva latinan kieltä osaava teologi.

Aloitettussa hankkeessa oli kaksi ongelmaa. Ensiksi aineisto on latinankielistä, ja toiseksi sisällöltään merkittävämpi Porthanin akateeminen tuotanto oli jo julkaistu *Finska Litteratursällskapet*in toimesta kirjasarjassa *Henrici Gabrielis Porthan Opera Selecta* – eli Porthanin Valituissa teoksissa – 1800-luvun loppupuolella. Miksi siis julkaista uudestaan tai julkaista sellaista, joka ei kiinnosta?

Osan I vastaanotosta sihteeri Heikki Lehmusto toteaa (26.2.1941) mm.:

”Porthanin Opera omnia I ei ole mennyt kaupaksi, ...: ainoastaan 4 kappaletta on myyty ja 3 tuhoutui sodassa... Mainittu julkaisu sai kyllä tavallaan hyvän vastaanoton ja mainiot suositukset osakseen. Niinpä Uusi Aura kirjoitti: Toivottavasti kyseessä oleva teos hankitaan kirjastoihin, sekä julkisiin että koulujen, rovastikuntien ja mahdollisimman monen yksityisen kirjastoon. Porthanin neuvot ovat terveellistä luettavaa nykyajankin papeille ja opettajille. ... Viitasaaren kirkkoherranvirasto on lähettänyt ylistävään kiitoksen saamastaan vapaakappaleesta ... Historiallisessa aikakauskirjassa (N:o 4) annettu arvostelu ei ole yhtä myönteinen (arvostelu koski sitä, että Porthanin tuotannon ”elävä” osa on jo julkaistu Opera Selectassa – siis tämä on vähemmän elävää ja kiinnostavaa!).”

Seuraavassa toimintakertomuksessa Lehmusto voi sitten tyytyväisenä siteerata Edvin Linkomiehen pääosin positiivista arviota. – Tosin Linkomieskin toteaa, että koska Porthanin tuotannon tärkein osuus on

jo julkaistu *Opera Selectassa*, Porthan-Seuralle on jäänyt julkaistavaksi tuotteita, joilla on vähemmän mielenkiintoa. Porthanin omilla väitöskirjoilla ei ole sanottavaa tieteellistä arvoa, mutta aikakauden ajatustavan ja Porthanin oman persoonallisuuden kannalta ne ovat mielenkiintoiset. Porthanin johdolla julkaistuissa väitöskirjoissa on useissa aiheena puhe- ja saarnatyyli, ja niistä ilmenee Porthanin käytännöllis-empiirinen ajatuskanta, jonka hän tahtoi juurruttaa myös oppilaihinsa. Linkomies toteaa myös, että ensimmäiseen osaan koottujen väitöskirjojen sisällys ja niiden latinalainen kielimuoto aiheuttavat, että koottujen teosten ensimmäinen nide varmastikaan ei saa lukijoikseen muita kuin muutaman erikoistutkijan. Sen sijaan Linkomies uskoo seuraavien osien herättävän laajempaa mielenkiintoa ja toivoo, ettei jatkoa tarvitsisi kauan odottaa. — Seuraava osa ilmestyi v. 1963!

Käsikirjoituksia ja luentomuistiinpanoja

Seura otti huomioon saamansa kritiikin ja päätti julkaista seuraavaksi käsikirjoituksina säilynyttä aineistoa, Porthanin omia kirjoituksia ja hänen oppilaittensa luentomuistiinpanoja: filosofiaa, retoriikkaa, kasvatustiedettä, historiaa, mm. Venäjän historia, arkeologiaa. Työ oli vaikeaa, koska käsikirjoitukset oli etsittävä Ruotsin ja Suomen eri kirjastoista ja kokoelmista ja löydetyt käsikirjoitukset olivat vaikealukuisia. Lisäksi oli taloudellisia vaikeuksia, sponsoreita ei enää löytynyt ja Opetusministeriö, josta tuli ainoa rahoittaja, antoi rahaa vain tuloksien mukaan.

Julkaisutyön edistymiseen vaikutti ratkaisevasti, että toimittajaksi saatiin oppihistorian ja 1700-luvun asiantuntija dosentti Eero Matinoli, joka myös laati *Opera omnian* julkaisuperiaatteet ja kokosi tähän työhön tarvittavan laajan viittekirjallisuuden. Innostus Porthanin perintöön oli niin suuri, että koottujen teosten toimittamista kutsuttiin "kansalliseksi kulttuuriteoksi". Osa II luovutettiin juhlallisesti presidentti Kekkoselle. — Lehdissä ilmoitettiin että Porthanin Koottujen sarjassa ilmestyy vielä kaksi tai kolme osaa. — Osa on ilmestynyt tämän jälkeen kaikkiaan yksitoista!

Akatemian kirjaston historia, Juustenin Piispainkronikka, suomalaista kansanrunoutta ja Suomen varhaishistoriaa

Mistä tämä laajentuminen johtui? 1960- ja 70-luvuilla päätettiin lähinnä Eero Matinollin tutkimusten ansiosta, että *Opera omnia* -sarjassa tulee julkaista nimensä mukaisesti kaikki Porthanin tuotanto ja ainakin sen merkittävien ja kiinnostavien osuus, jonka ansiosta Porthan oli saanut "Suomen historiantutkimuksen isän" nimen – siis Paavali Juustenin Piispainkronikan selitysteos, Akatemian kirjaston historia ja kansanrunoutta koskeva tutkimus, mm. *De poesi Fennica*. Tämä oli tehtävä siksikin, että vanha *Opera Selecta* ei täytä tieteellisen julkaisun vaatimuksia. – Uuden suunnitelman mukaan sarjan osia olisi ollut kymmenen, ja jos vaativalle työlle varataan riittävästi aikaa, se saadaan päätökseen vuonna 1992.

Esteitä työlle tuli – dosentti Eero Matinollin kuolema aiheutti luonnollisesti viivästystä -. Toisaalta, kaikki eivät sulattaneet ajatusta, että jo kerran tehty työ, *Opera Selectassa* painetut teokset, tehtäisiin uudestaan julkisilla varoilla. Opetusministeriö vaati jatkuvasti uusia perusteluja ja suunnitelmia vaikkakin suostui periaatteessa tukemaan projektin loppuunsaattamista.

Seuran johtomiehet olivat jo menettää uskonsa "kansalliseen kulttuuritekoon".

Seuran esimies uhkaa keskeyttää koko hankkeen, ellei tarvittavaa rahoitusta löydy ja toteaa, että "kysymys ei voi olla muusta kuin siitä, pidetäänkö Porthanin koottujen teosten julkaisemista tärkeänä vai ei" (*Uusi Suomi* 10.11.1976). Lopulta

Opetusministeriöltä saatiin periaatepäätös Porthanin *Opera omnia* -hankkeen kokonaisrahoituksesta.

Estetiikkaa, kirjallisuudenhistoriaa, retoriikkaa ja filosofiaa

Kun mm. suomalaista kansanrunoutta ja taikauskoa käsittelevä osa IX, johon johdannon on kirjoittanut kouluneuvos *Eeva Matinolli*, ilmestyi lopulta v. 1993, huomattiin, että julkaistavaa aineistoa on vielä runsaasti jäljellä, enemmän kuin mitä mahtuisi suunniteltuun viimeiseen eli kymmenenteen osaan. Suunnitelmaa tarkistettiin ja tällöin sovittiin Opetusministeriön kanssa, että sarjan lopullinen kokonaislaajuus olisi 13 osaa. Jäljellä oleva aineisto päätettiin julkaista aiheenmukaisesti, niin että osat antaisivat jäsennellyn kuvan Porthanin opetuksesta ja kirjallisesta toiminnasta. Näin tulivat julki estetiikkaa, kirjallisuudentutkimusta, retoriikkaa ja filosofiaa käsittelevät osat X ja XI vuosina 1998–2003. Aihepiirien parhaat asiantuntijat professorit *Hannu K. Riikonen*, *Matti Klinge* ja *Juhani Pietarinen* kirjoittivat niteisiin tieteelliset johdannot.

Porthan suomalaisten historian ja Suomen maantieteen tuntemuksen edistäjänä

Kokonaiskuva Porthanin kirjallisesta toiminnasta ei vieläkään näyttänyt ehjältä. Puuttui aineistoa, joka kuvastaa Porthanin toimintaa yliopiston opettajana ja historian tutkijana, ja aineistoa, jolla Porthan teki Suomen maantieteen tunnetuksi. Tästä johtuen seura teki vielä viimeisen julkaisusuunnitelman siltä perustalta, että Porthanin Kootut teokset, *Opera omnia*, sisältää ”kaiken” kohtuudella kerättävissä olevan Porthanin kirjallisen tuotannon ja että viimeisissä osissa painotetaan Porthanin toiminnan kahta keskeistä kohdetta: **Suomen historia asiakirjalähteitten valossa ja Suomi suomalaisten itsensä kuvaamana**. Suunnitelman laati tämän artikkelin kirjoittaja, ja se hyväksyttiin v. 2004. Tämän jälkeen OPM on säännöllisesti tukenut hanketta sen loppuun saattamiseksi.

Vuonna 2005 ilmestyi osa XII, jonka pääsisältönä ovat Porthanin käyttämät **Suomen keskiajan historian lähteet**. Osan johdannossa ja

sen liitteissä analysoidaan Porthanin historiantutkimuksen menetelmiä ja hänen opetus- ja ohjausmenetelmiään. Analyysit perustuvat Porthanin käyttämiin asiakirjalähteisiin ja hänen latinankielisiin väitösteeseihinsä.

Osa XIII tuli valmiiksi kesäkuussa 2007 ja se sisältää pääosin Åbo Tidningarissa ilmestyneitä Suomen väestöä, yhteiskuntaa, liikenneyhteyksiä, taloutta ja maantiedettä koskevia artikkeleita, kaupunki- ja pitäjäkuvauksia eri puolelta Suomea sekä Porthanin Tuneldin Maantieteeseen kirjoittaman Suomen ja Suomen maakuntien kuvauksen.

Viimeisessä osassa on konkreettinen kuva Suomen kansasta ja Suomen maasta 1700-luvun lopulla

HENRICI GABRIELIS PORTHAN OPERA OMNIA, PARS XIII

Edidit PORTHAN-SEURA

quam edendam curaverunt

ALLAN TIITTA & TOIVO VILJAMAA

Finlands geografi och ekonomi. Articular från Åbo Tidningar och Tunelds *Geografi om Storfurstendömet Finland*. Cum introductione, indicibus et appendicibus ed. *Allan Tiitta et Toivo Viljamaa*. Turku 2007. LXXVIII + 388 p.

Viimeisessä osassa on Suomen maantiedettä ja taloutta koskevia Åbo Tidningarin artikkeleita ja otteita Tuneldin maantieteen v. 1795 editiosta, seuraavien kolmen otsakkeen alla: 1. Väestö, yhteiskunta, liikenneyhteydet ja talous: mm. väestön kehitys ja elinkeinot vaikeitten sotavuosien jälkeen, tiet ja koskien perkaaminen, vesistöt liikenneväylinä, metsät, puutarhanhoito, maanviljely, Karjalan kreikkalaiskatoliset seurakunnat, Ruotsin suomalaisten tavat ja asutus. 2. Pitäjän- ja kaupunkikuvauksia: mm. Viitasaari, Paltamo, Kokkola, Utsjoki, Sodankylä, Taivassalo, Iso-Kyrö, Vöyri, Lapua, Orivesi, Mikkeli, Sotkamo. 3. Koko Suomen kuvaus: Suomi-tietouden lisäyksiä ja korjauksia maantieteen oppikirjoihin, Porthanin osuus Tuneldin maan-

tieteen vuoden 1795 painokseen, Ahvenanmaa, Porthanin Suomen kuvaus Schlözerin Kirjeenvaihdossa. Tekstien jatkona ovat yksityiskohtaiset henkilö-, asia- ja paikannimihakemistot. Laajassa suomen- ja ruotsinkielisessä johdannossa dosentti *Allan Tiitta* käsittelee Porthanin toimintaa Suomen maantieteen tuntemuksen edistäjänä.

– Voidaan täydellä syyllä väittää, että Porthanin Koottujen teosten viimeinen osaa täyttää ne kaksi päätehtävää, jotka Porthan-Seura n. 70 vuotta sitten asetti hankkeelle: se on elävä kuvaus siitä, miten Porthan toimi parantaakseen Suomi-tietoutta, ja siinä julkaistut tekstit kuvaavat monipuolisesti ja hyvin konkreettisesti sitä, mitä suomalaiset olivat ja miltä Suomi näytti 1700-luvulla. —

Julkaisun päättävissä liitteissä esitellään koko *Opera Omnia* –sarjan sisältö ja Porthanin kirjallisen tuotannon julkaisut sekä käännökset.

Kirjallisuutta

Cederberg, R. A., Porthan-forskningen och dess viktigaste uppgifter. *Lychmos* 1943: 130–147.

Ikola, Osmo, Porthanin koottujen teosten julkaiseminen, *HistAik.* 1984: 65–66.

Kerkkonen, Martti, Historiantutkimus kansallisena tieteenä ennen ja nyt. *HistAik.* 1977: 138–147.

Linkomies, Edwin: arv. *Henrici Gabrielis Porthan Opera Omnia I. Valvoja-Aika* 1941:10.

Matinolli, Eero, H. G. Porthanin kirjallisesta jäämistöstä. *Turun HistArk.* 28/1973: 156–166.

—, H. G. Porthanin *Opera Selecta* I–V aikansa ilmiönä. *Aate ja yhteiskunta. Mikko Juwan juhlakirja* (Helsinki 1978): 217–228.

Perälä, Tauno, *Turun yliopisto 1920–1939*. Turku 1970.

Riikonen, Hannu K., Porthanin kootut teokset – ikuisuusprojektin antia. *Tieteessä tapahtuu* 1999/6.

Rinman, Sven: rev. *Henrici Gabrielis Porthan Opera omnia* II. *Lychnos* 1964: 310–311.

Tarmio, Timo, *Päin nousevan Suomen rantaa. Tutkijaprofileja Turun yliopistosta*. Turku: Kirja–Aurora 2000

Tiitta, Allan, H. G. Porthan Suomen maantieteen tuntemuksen edistäjänä. Kokous 18.11.2004 (<http://org.utu.fi/yhd/porthan-seura/>).

Viljamaa, Toivo, Porthanin kirjoitukset tärkeä perintö jälkipolville. *Turun Sanomat* 3.8.2004.

Opera Omnia (OO): *Henrici Gabrielis Porthan Opera Omnia*. Edidit Porthan-Seura. I–XIII. Turku 1939–2007.

Opera Selecta (OS): *Henrici Gabrielis Porthan Opera Selecta* - H. G. Porthans skrifter i urval. Utg. af Finska Litteratursällskapet. I–V. Helsingfors 1859–1873.

Mense Novembri 2007
Toivo Viljamaa

**LIBRI A SOCIETATE PORTHAN (PORTHAN-SEURA) EDITI
SERIES OPERUM OMNIUM HENRICI GABRIELIS PORTHAN I-XIII**

Porthanin Kootut teokset I-XIII

I (1939): Porthanin omat väitöskirjat *Relevationi quid debeat philosophia nostra I-II* (1758, 1762) ja *Aphorismi philosophici* (1959) ja 22 hänen johdollaan julkaistua väitöskirjaa (vv. 1762–85): filosofiaa, retoriikkaa, ja psykologiaa. [Tekstit ovat latinankielisiä]

II–IV (1963, 1966, 1971): Porthanin omia käsikirjoituksia ja hänen luentoja muistiinpanoja: kasvatustiedettä, filosofiaa, oikeustiedettä, teologiaa, retoriikkaa, Venäjän historia ja klassillista arkeologiaa. [Tekstit ovat ruotsin- ja latinankielisiä]

V (1974): Turun Akatemian kirjaston historia. [Tekstit latinankielisiä]

VI–VIII (1978, 1981, 1983): Porthanin päätyö Paavali Juustenin Piispainkronikan selitysteos. [Tekstit latinankielisiä]

IX (1993): Suomen historiaa, kieltä ja kansanrunoutta koskevia töitä, mm. Suomen kansanrunoudesta, taikauskosta, Suomen murteista, pirkkalaisista ja Porvoon historia. [Tekstit latinankielisiä]

X (1998). Kirjallisuutta, taidetta, kieltä, puhetaitoa ja estetiikkaa koskevia väitöskirjoja, mm. Harvinaista kirjoista, Musiikin läheinen yhteys ihmisluontoon ja Allegoriasta. [Tekstit latinankielisiä]

XI:1 (2001): Estetiikkaa ja kaunokirjallisuutta koskeva käsikirjoitus. [Ruotsinkielinen]

XI:2 (2003): Filosofiaa koskevia väitöskirjoja, mm. Ihmisten ideoitten hämäryydestä, Filosofian vapaudesta, Luonnon tuntemuksen vaikutus taikauskon vähentämiseen. [Tekstit latinankielisiä]

XII (2005): Suomen keskiajan dokumentteja: Bullariumin selitysteos ja *Sylloge*; Turun akatemian ens. professorit; väitösteesejä. Liitteinä Bullariumin *Prolegomenan* suomennos ja ruotsinnos, dokumenttien konkordanssi ja väitösteesien hakemisto. [Tekstit latinankielisiä]

XIII (2007): Opera Omnian päättöosa. Suomen maantiedettä ja taloutta koskevia *Åbo Tidningarin* artikkeleita ja otteita Tuneldin maantieteen v. 1795 editioista kolmen otsakkeen alla: 1. Väestö, yhteiskunta, liikenneyhteydet ja talous; 2. Pitäjän- ja kaupunkikuvauksia; 3. Koko Suomen kuvaus. Liitteinä koko Opera Omnia-sarjaa koskeva hakemisto ja Porthanin tuotannon julkaisujen ja käännösten luettelo. [Tekstit ovat ruotsin- ja saksankielisiä]

Appendix I

Henrici Gabrielis Porthan Opera omnia –sarjan

osissa on johdantoina varsin mittavia aineiston esittelyjä (suomeksi ja ruotsiksi) ja hakemistoja. Nämä tekstit tarjoavat merkittävän tietovaraston kaikille, jotka haluavat tutustua H. G. Porthanin, ”Suomen historiantutkimuksen isän” ja suomalaisten kansallistietoisuuden herättäjän elämäntyöhön ja kirjalliseen toimintaan, **1700-luvun Turun Kuninkaallisen Akatemian työhön, klassilliseen sivistykseen, retoriikkaan ja estetiikkaan, valistuksen ja hyödyn aikakauteen Suomessa, Suomi-kuvan kehittymiseen, Suomeen osana Ruotsin valtakuntaa Venäjän uhkaamana, paavien ja piispojen katoliseen keskiaikaan, suomeen ja sen sukukieliin, kansanrunouteen ja suomalaisten ikivanhoihin tapoihin.**

Esittelyissä on seuraavia teemoja:

- Venäjän historia, Porthan ja klassillinen arkeologia (III: *Eero Matinolli*).
- Turun akatemian kirjaston historia oppihistoriallisena tutkimuksena (V: *Eero Matinolli*).
- Paavali Juustenin Piispainkronikan selitysteoksen sisältö ja julkaiseminen (VI: *Eero Matinolli*).
- Suomalaisesta kansanrunoudesta, taikauskosta, suomen murteista, saarnoista, muinaisista kveeneistä ja pirkkalaisista, Porvoon historia (IX: *Eeva Matinolli*).
- Porthanin kieltä, kirjallisuutta, retoriikkaa ja estetiikkaa koskeneesta tutkimuksesta (X: *H. K. Riikonen*).
- Porthan estetiikan ja kirjallisuudenhistorian tutkijana (XI,1: *Matti Klinge*).
- Porthan filosofina: valistusta ja uushumanismia (XI,2: *Juhani Pietarinen*).
- XII: Porthanin vanhoihin dokumentteihin perustuva historiantutkimus, mm. Turun tuomiokirkon Musta kirja ja Fredenheimin bullakokoelma, ja liitteenä Porthanin käyttämien dokumenttien kronologinen konkordanssi (*Toivo Viljamaa*); bullakokoelman lisästeoksen esipuheen suomennos (*Veli-Matti Rissanen*) ja ruotsinnos (*Kaj Sandberg*); Porthanin väitösteesien (*theses respondentis*) sisältö ja liitteenä teeseissä (yhteensä 889) esiintyvien aiheiden ja sitaattien analyttinen hakemisto (*Toivo Viljamaa*).
- XIII: Porthan Suomen maantieteen tuntemuksen edistäjänä (*Allan Tiitta*). Viimeisessä osassa on myös kattava Porthanin tuotantoa koskeva kirjallisuusluettelo.

Appendix II